

KOCAELİ BÖLGESİ İSKÂN LARI VE KÜLTÜREL OLUŞUM: KANDIRA ÖRNEĞİ

Adem ARI*

Çalışmamızın ana konusu Anadolu'nun Türkleşme sürecinin bir parçası olan Kocaeli-Kandıra'da meydana gelen kültürel oluşumdur. Bu oluşumun ana unsurunu, bölgede "Manav" olarak adlandırdığımız yerleşik Türkmenler meydana getirmektedir.

Bu çerçevede öncelikle Anadolu'nun Türkleşme sürecini ele alacağız. Ardından Kocaeli ve Kandıra'ya yapılan göçlerin niteliğinden bahsedeceğiz. En son olarak yerleşik Türkmenlerin meydana getirdiği Manav kültüründen söz ederek konumuzu bitireceğiz.

Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu fatihleri Batı'da hemen Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır. Bu devlet kuruluşundan kısa süre sonra Üsküdar'a kadar ilerleyerek İstanbul'a dayanmıştır.

Sultan Kılıç Arslan, Çaka Bey ve Peçeneklerle anlaşarak İstanbul'u tehdit etmiştir. Üç taraftan İstanbul'un Türk kışkacına alınması Bizans'ı ve Haçlıları tedirgin etmiş ve Haçlı seferlerinin başlamasına yol açmıştır.

Moğol baskısı Anadolu'nun Türkmenlerle dolup taşmasına yol açmıştır. Türkler doğudan Moğol batıdan Haçlı kışkacından kurtulmayı başararak Anadolu'da Türklüğe yeni bir ufuk kazandırmışlardır.

Türkler, Selçuklular döneminde bölgeye ilk adım attıklarından beri kalıcı izler bırakmışlardır. Bölgedeki baba, eren, dede gibi menkıbevi şahsiyetlere ait türbeler bu izlerin örnekleridir.¹ İlber Ortaylı'nın dediği gibi "menkıbe realiteye uyduğu ölçüde, ayakları kabul edilecek, paralel olaylarla desteklenecek ve meydana çıkacaktır."²

Tarihi menkıbelerle inşa etmeyeceğiz, ancak halk muhayyilesinin bölgede Bizans'la mücadeleler anısına menkıbeler oluşturması bizim için önemli olacaktır.

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde burada Hıristiyanlar vardı. Türklerin Anadolu'ya

* Okutman, Sakarya Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, e-mail: aari@sakarya.edu.tr

1 Akyazı Sultan Baba Doğu'da Hacı Bektaş-ı Veli tarafından kendisine verilen görevleri tamamladıktan sonra ve Batı Anadolu'da görevlendirilir. Bugünkü Sakarya topraklarında yer alan tekfurlarla savaşırken ayağından yaralanır ve ele geçirdiği bölge kalır. Kaldığı yere aksamasından dolayı "Aksarteppe Kayası" adı verilir. Aksarteppe Kayası, Alaağaç ve Kuzuluk Beldesi ayırımında yükselen sarp kayadır ve günümüzde efsanevi özelliği yüzünden sık sık define arayıcılarına hedef olmuştur. <http://www.sakarya.com.tr/sayfa/149-soylenceler-ve-turbeler.html>

2 İlber Ortaylı, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, s.122. Ankara 2011.

yerleşmelerinde Hıristiyanlarla iyi ilişkileri önemli rol oynamıştır. Bu süreçte önce Bizans'la mücadele edecekler, sonraları Haçlılara karşı ittifak oluşturmaya çalışacaklardır.

Türklerin bölgeyi iskânlarında kırsal kesim ile şehirlerin durumu farklı idi. "Kırsal alanların Türkleşmesine yol açanlar tamamen Türkmenlerdir. Bu yerine göre değişmekle beraber, önceki yerleşik çiftçi nüfusun hepsi kaçmamış ya da öldürülmemişti ve kırsal alanlarda da genellikle nüfusun çoğunluğunu meydana getirmekteydiler. Özgür ya da bağımlı kişiler olarak pek çoğu Kapadokya'da Ermenistan'da, Anadolu yaylasının yamaçlarında ve daha başka yerde yaşamaktaydılar. Bizanslılar Batıdaki sınır bölgelerinde kazandıkları yengilerden sonra onları da birlikte geri götürürler, böylelikle bir kimsesiz topraklar bölgesi yaratmış olurlardı. Bu da Türkmenlerin etkinliklerini daha da artırmalarına yol açardı."³ Şehirlerde ise bir kısım Hıristiyanların Müslümanlaşması söz konusu olabilir. Tabii ki bunun tersi de olmuştur. Bazı Türk guruplarının Hıristiyanlaştığı da bir vakiadır. "Karamanlılar, Hıristiyan Türklere verilen genel addir."⁴

Kesif Türkmen akınları ile Türkler tarafında iskân edilen Batı Anadolu'da Hıristiyanlarla Türkler birbirlerinin inançlarına müdahale etmeden bir arada yaşamışlardır. Hatta merkezi hükümetlere karşı ittifak yaptıkları dahi olmuştur.

Bu koşullar altında çoğu kez kendilerini küçümseyen ağır vergilerin ödenmesini zorunlu kılan ve etkili olamayan Bizans hükümetinin korumasına sığınacaklarına, Hıristiyan yerli halklar Türkmenler ile bir anlaşma yapmayı yeğ tutmuşlardır. Tarih komşular arasında yapılmış bu tür küçük çaptaki anlaşmalarla doludur. Bu komşuların daha sonra da her iki kümenin hükümdarları karşısında birlik oldukları görülmüştür.⁵

İkinci Haçlı seferine katılanların büyük bir şaşkınlık içinde ve durumu bir türlü kavrayamadan belirttikleri gibi, göçebe düzeyinde olan Türkmen çobanlarıyla Grek köylüsü arasında alışverişe dayanan bir ekonomi düzenlenmekte, karşılıklı iyi duygular da bununla birlikte gelişmekteydi.⁶

Moğol istilasından sonra Anadolu coğrafyasında Türklük yeni bir biçim almaya başladı.

Siyasal açıdan olduğu kadar belki kültürel açıdan da Moğollar karşısında varlıklarını ortaya koymak için ırksal yönden ve dil bakımından daha arı olan ve bu dönemde sürekli olarak Orta Asya'dan gelen yeni unsurların da bunlara katılmasıyla daha da arılaştıran Türkmen unsurlarına dayanan bir Türklük duygusu onlarda uyanmıştı.⁷

Bu uyanışı başlatan unsurlardan biri Türk halk hikâyeleri geleneğidir. Oğuzname, Battalname ve Danişmendname etrafında şekillenen kahramanlık öğeleri yeni savaşlarla birleştirilerek yeni destan kahramanları yaratılmıştır.⁸

Türklerin Anadolu'da iskân edilmesi yazılı kültürü de geliştirmiştir: Yunus Emre ile Anadolu'da Türk ana dili en güzel, yarınlara kalıcı eserlerini verecekti. Türk dili, Türk'ün kahramanlık, gurbet, tabiat, güzellik duygularını işlemesine yetecekti.⁹ Yunus Emre Türk halkının yıllar yılı özlediğini getirmişti. Kendi dilinin güzelliğini, verimliliğini, her kavrama Türkçe karşılık bulunduğunu görmüştü halk.¹⁰

3 Claude Cahen, *Anadolu'da Türkler*, İstanbul 1979, s. 151,152.

4 Orhan Türkoğan, *Etnik Sosyoloji*, İstanbul 1997, s. 264.

5 Cahen, 1979 s. 205.

6 Cahen, 1979, s. 347.

7 Cahen, 1979, s. 347-8.

8 Bu geleneğin Kocaeli Yarımadasındaki yansıması Karaman (kahraman) Baba'dır. Sadece Karaman Baba'nın Kahraman olarak algılanması yeni kahraman yaratmanın en yakın örneklerindedir.

9 Tahir Kutsi Makal, *Anadolu'da Türk Mührü*, İstanbul 1976, s. 107.

10 Başlangıcından bugüne, halk içinde bir sözlü edebiyat vardı. Masallar, efsaneler destanlar, hikâyeler vardı. Düğünde, dernekte Türkçe söyleniyordu. Hatta devlet resmi dilinin Farsça olmasına karşılık: Sultanlar ordusunun başına geçince Türkçe konuşmak zorunda kalıyorlardı. Asker halktan derlenmiş oluyordu çünkü ve

Edebiyatta başlayan Türkleşme özgün mimari eserlerle devam etti:

“Anadolu’nun fethedilen her yerini kervansaraylar, hanlar, hamamlar, camiler, medreseler şifahanelerle donatıyordu. Yüzyıllar boyunca nice medeniyetlere beşiklik etmiş olan Anadolu’nun yeni sahipleri eskilerden çok daha sevgi ile saygı ile benimseyerek işlemekteydiler.¹¹

Bölgemizdeki kalıcı ilk iskân, Kocaeli’nin Osmanlılar tarafından fethi ile gerçekleşti. Kocaeli fatihi Süleyman Paşa kendi idaresine verilen Kocaeli’yi de içine alan bölgenin Bizans sonrası Türkleşmesine çalıştı. Türkmen guruplarını bölgeye yerleştirerek hemen her köye ve aileye hakları ellerinden alınmasını nişan-berat verdi. Kendinden sonraki idarecilere de bunlara uyulması dileğinde bulundu.¹²

Hıristiyanlar da cemaat yapılarına dokunulmadığı için topluluklar halinde köylerde, kasabalarda ve şehirlerde yaşamaya devam etmişlerdir. Osmanlı uzakta olan Hıristiyanları başkente yakın bölgelere yerleştirdi. Orhan Gazi Bursa’ya Ermenileri getirtti. 17. yüzyıl başında İran Ermenileri Kocaeli’ye yerleştirildi. Hıristiyanlar Milli Mücadele’ye kadar bölgede varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hıristiyan tebaa için de ayrı nüfus defterleri düzenlenmişti.¹³ Adapazarı’nın İttihat Terakki Dönemi Belediye Başkanı Ermeni idi.

Kocaeli, İstanbul’a yakın olduğu için Sadece Türklerin değil; Doğu’dan ve İran’dan gelen Ermenilerin bile tercih ettiği bölge olmuştur. Akmeşe Ermenileri bunun örneğidir. Akmeşe Ermenileri¹⁴ Bir rahip gözetiminde Kocaeli’ye göç etmişlerdir.

Kocaeli taşı toprağı altın olarak bilinen İstanbul’a yerleşmek isteyip de yerleşemeyenlerin iskân yeri olmuştur. Ahmet Güneş İstanbul’a yerleşmek yasak olduğundan İzmit’e büyük hücum olduğundan bahsetmektedir.¹⁵

İstanbul’a gitmek üzere yola çıkıp da yolda binlerce ölü veren göçmenlerin zor şartlar altında yaptıkları yolculuklarda Kandıra sahillerine kadar gelebildikleri ve Kandıra’da yerleştikleri Osmanlı Arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.¹⁶

Kocaeli Osmanlı’nın küçülmesiyle yerlerini yurtlarını terk eden dindaşların ve ırkdaşların en önemli sığınak yeri olmuştur: Osmanlı’nın kaybettiği topraklardan göç 1699’da başlamıştır.

Kocaeli ve Kandıra’ya iskân edilenlerin niteliği konusunda en önemli ipucu yer adlarıdır. Yer adları iskânların niteliğini vermesi açısından karşımıza şu biçimlerde çıkmaktadır:

- Doğrudan geldikleri yerin adı: Antaplı, Azaklı.
- Boy, oymak, aşiret ve cemaat adları: Karamanlı, Danişmendli.

Türk ordusunda Türkçe geçerli oluyordu. Alpaslan’ın ordusunda hitabı Türkçe olmuştu, ondan sonra gelen Selçuk sultanları, Anadolu’da kaleler fethine giderken, haçlı savaşlarında ordularına moral olmuştu ve Yunus “Çıkmış İslam bülbülleri – Şakır Allah deyü deyu” diyerek halk arasında konuşulan Türk dilinin yazılı edebiyata kaynak sağlayanlardan olmuştu.

11 Makal, s. 80.

12 Enver Konukçu, *Hendek Tarihten Sayfalar*, Hendek 2010, s. 35.

13 626-627 numaralı Nüfus defteri İzmit gayr-i Müslimleri; 646 numaralı Nüfus defteri Kaymas Gayr-i Müslim Defteri, 657 numaralı Nüfus defteri Şeyhler(bugünkü Sakarya Kaynarca) Gayr-i Müslim defteri

14 1924 öncesi ismi Armaş’dır. Rivayete göre Armağan-ı Şah’dan Ermeni dilindeki şekli ismin kaynağı olmuştur. XVII. Y.yılda Ermeniler, Doğu Anadolu’da Osmanlı-İran harpleri ve aynı zamanda Celalilerin düzen bozucu hareketleri üzerine, kurtuluşu payitahta yakın yerleşmekte bulmuşlardır. Bir rahip gözetiminde Kocaeli’ye göç etmişlerdir. Daha sonra Eçmiyazın, Maku, Aktamar, Sis/Kozan, ve İstanbul örneğindeki gibi dini merkez teşkil etmişlerdir. (R.Narin, Enver Konukçu; *Serdivan Tarihi*, İstanbul 2013, s. 114).

15 Ahmet Güneş, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıldan XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Doktora Tezi, Ankara 1994, s. 67.

16 Muhalefet-i hava ile Kandıra kazası dahilinde Gülen Elmas nam mahalle gelmiş olan altı yedi yüz mikdarı muhacirin hakkında ne vecihle muamele olunmak iktiza edeceğinin istizanını havi Muhacirin Komisyonu Reisi devletlü Paşa hazretlerine mersul telgrafname.... BOA: A.MKT.MHM. 227/95 1277-Z-11 (Bu gibi Kandıra sahillerine gelen muhacir topluluklarının bir kısmı Kandıra’da kalmayı tercih edeceklerdir).

- Köyün çevresindeki mevki adlarından; Şükürler altı, Karacalar.
- Ailelerin lakaplarından; Tırnovioğlu, Bozokoğlu, Mevduğuoğlu, Gedizoğlu, Cezayirlioğlu.¹⁷
- Şeriyeye sicillerindeki ayrıntılı kimlik bilgilerinden; Karamanlı

“Bir yer adının verildiği tarihin saptanabilmesiyle, adı kalıcılık kazanmış bir gurubun o yere yerleşme tarihi de saptanmış olacaktır. Öte yandan belirli bir dönemde yaşadığı bilinen bir gurubun adının bir yerin adı olarak kullanılması başka kaynaklardan da desteklendiği zaman, o köyün kuruluş tarihinin ve oraya yerleşen gurubun yerleşik düzeye geçiş tarihinin saptanmasında yardımcı olacaktır.”¹⁸

Yer adlarından Kandıra'ya yerleşen Türk boy, oymak, aşiret ve cemaatlerin isimleri tespit edilebilmektedir.¹⁹

Cevdet Türkay'ın “Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar” kitabında da Kandıra'daki birimleri tespit etmek mümkündür.²⁰

Yaptığımız tespitlere göre Kandıra'da bugünkü köy isimlerini “Türk Yer Adı Verme Usullerine Göre” şu biçimde gruplandırabiliriz:

- Boy, Oymak Aşiret Ve Cemaat Adları: Avdan, Özbey, Balaban, Azaklı, Çakmaklar
- Meslek isimleri: Çerçili, Derziler, Dökmeciler (Düğmeciler), Sahtiyenlar, Yağcılar, Tahtacılar
- Maneviyat Dünyası ile İlgili Olanlar: Akçakilise, Kanaatlar, Şeyhler, Ahmethacılar, Hacımazlı, Hacışeyh, babaköy, Babalı, Tekkenişinler, Saltıklar, Tekkeli, Şerefsungur, Sofular, Yusufca (Yusuf Hoca),
- İdari ve Askeri İsimler: Beylerbeyi, Alaybeyi, Akıncı(Hatıpoğlu), Naib İshak Çiftliği (Kaymas Erikli), Deliveli, Delihanlar.
- Yeryüzü Şekilleri, Bitki ve Hayvan İsimleri: Bozburun, Esentepe (Yadeş), Kabağağaç, Karağağaç, Kırkarmut, Kurtyeri, Ballar, Dalca(Dağlıca), Çalyer, Pınarlı (Karamaden), Güğercinlik,

Ancak yerleşme birimi isimlerinin değiştirilmesi hususu karşımıza önemli problem olarak çıkmaktadır. Özellikle 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sonrası II. Abdülhamit tarafından göçmen yerleştirilen birimlere Abdülhamit tarafından verilen isimlerin Meşrutiyetçiler tarafından değiştirildiğini görüyoruz.²¹ Osmanlı Arşiv belgelerindeki kayıtlardan bunları kolaylıkla anlayabilmekteyiz.²² Kandıra köylerinin Osmanlılar zamanında da isimlerinin zaman zaman değiştiğini görüyoruz. Ancak bu değişim dilin tabiiği içinde gerçekleşen değişimlerdir. Kandıralı resmiyette olandan çok farklı olarak isimleri dilinde değiştirebilmektedir. “Hüdaverdiler; Hödüvelle, Hasanfakiherler; Hasamaklar, Ahmethacılar; Amatacılar, Tekkenişinler; Tekeşinler gibi.

17 Attila Çetin, *Kandıra Temettuat Defterleri 1844-45*

18 Cahen, 1979, s. 155.

19 Yusuf Halaçoğlu'nun tespitlerine göre, Kandıra'da 1523-1650 yılları arasında şu Türk boyları vardı: Bayındır, Kınık Boyu, Yıva Boyu'na mensub Özbek Cemaati, Türkmen Cemaati, Kızık Boyu'na mensup Danişmend Cemaati, Avşar Boyu'na mensup Döngelli Cemaati, Eymür Boyu. Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, 6. Cilt. TTK Yayınları.

20 Yörükân taifesinin bulunduğu köyler: Aleflü, Aliler,Araman,Gölköprü,Kaymaslı, Kızılcaali, Sarucaali, Sinanlı, Erikli, Arıklı, Şeyhlü. Aşiret olarak gösterilen gurupların bulunduğu köyler: Bağırğan, Dnişmendlü, Karaman,Tatarlı. Cemaat adı olarak tespit edilen gurupların bulunduğu köyler: Aksakal, Alaybeğli, Alefli, Azaklı.

21 Mehmet Salih Erpolat; “XVI. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kocaeli'ndeki Yer Adlarında Meydana Gelen Değişmeler” konulu tebliğinde bu değişikliklerden söz edecektir.

22 Resul Narin, Enver Konukçu, *Serdivan Tarihi*, İstanbul 2013, s. 173. B0A. İ.DH.1328.S.9/13 numaralı Osmanlı Arşiv belgesinde Adapazarı'nda değiştirilen diğer yer isimlerini de bulmak mümkündür.

Ayrıca köy isimlerinden köyün isminin geçirdiği evreleri de takip edebilmekteyiz: Bugün Kaymas Erikli olan köyü adı: İshak Paşa Çiftliği²³ – Erikli Çiftliği²⁴ – Erikli Köyü²⁵ biçiminde bir evrim geçirmiştir.

Kocaeli ve Kandıra'ya iskân edilen bu Türk toplulukları burada bir yeni bir kültürel oluşum gerçekleştirecektir.

Kocaeli'ne gelen göçmenler kendilerinden önce gelenlerle kültürel bir bütünlük oluşturmuşlardır. Burada sözünü ettiğimiz kültürel oluşumda ana unsuru yerleşik Türkmenler teşkil etmektedir. Bunlara bölgede "Manav" adı verilmektedir. Zonguldak ve çevresinde yerleşik Türkmenlere "Kıvırcık" Trakya'da "Gacal" denmektedir.

Manav; "Orta Asya'dan Batı Anadolu'ya gelen Türk, Türkmen, Yörük. Oturursa Manav, gezerse Yörük'tür. Manav, en kıraç toprağa ektiği keteni eğirip bğürüp, şirepten otuyla boyayıp bir iğneye para vererek kara don, ceket yapan, Orta Asya'dan getirdiği kültürle palamut meşesinden çandı evini, bitkilerden ilacını, su değirmenini, fırını ketenin, tohumundan beziryağını yapan, sebzesini eken, her şeyini dışarı ülkelerden satın alanlara inat, her şeyini kendi üreten insanlardır.²⁶

Nitekim "yerleşik Türkmen topluluklarındaki kendi ihtiyaçlarını karşılamayı yaşam tarzı haline getiren düşünce yapısı aslında göçebe kültüründen yerleşik kültüre taşıdıkları bir davranış kalıbıdır.²⁷ Birbirini tamamlayan bu iki ifadeden anlaşılman Manavların eski göçebe topluluklar olduğudur.

Manav teriminin oluşum süreci Anadolu Türklüğü'nün aldığı şekildir.

Kültürün her cephesinde Manav Türkmenlerin kendilerine has niteliklere sahip olduğunu görüyoruz. Kocaeli ve özellikle Kandıra bölgesindeki manavları diğer unsurlardan ayırıcı özelliklerden söz edeceğiz. Bunlar:

Bayram adetleri Kandıra'da dini bayramlar köyler gruplandırılarak yapılır, şöyle ki; Belirli bir bölgede birbirine yakın olan köy muhtarlıkları aralarında anlaşarak bayram günlerini paylaşırlar. Bu günlerde yakın köyler o gün bayram olan köye giderler. Hatta çok yakın olan iki köyden birisinin bayramı sabah iken diğerinin öğleden sonra olduğu örnekler de vardır. Yağcılar köyü ile Kırkarmut köyleri Ramazan bayramında 2. Gün Yağcılarda ikindiye kadar, Kırkarmut'ta ikindiden sonra yapılmaktadır.

Birbirine yakın 20 köyün her iki bayram tablosu aşağıdaki gibidir:

Ramazan Bayramı

Bayram Günü	1. gün	2. gün	3. gün	4. gün
Köy adı	Kaymas Erikli	Ahmethacılar	Çerkeşli	Kayıplar
	Hacıvazlar	Şabanlar	Terziler	Ömerli
	Budaklar	Gölköy	Güğercinlik	Yeniköy
	Sepetçi	Roçkan	Ekmek Yemezler	Kissalar
	Akçakese	Yunus Emre	Tekkenişinler	Kaymas

Tabloda görüldüğü gibi Ramazan Bayramı üç gün olmasına rağmen Kandıra'da 4 gün üzerinden yapılmaktadır.

23 TD.438.

24 TD.733.

25 583 no'lu Nüfus Defteri.

26 Işıl Altun, *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*, 61 (Sözlü Kaynak Reşat Sakarya'dan).

27 Sinem Budun ve diğ., "Küreselleşme Süreciyle Kaybolan Değer: Kandıra Bezi", *Halk Kültüründe Değişim Sempozyumu*, 16-18 Aralık 2005.

Kurban Bayramı

Bayram Günü	1. gün	2. gün	3. gün	4. gün
Köy Adı	Ahmethacılar	Kaymas Erikli	Roçkan	Terziler
	Gölköy	Yağcılar/Kırkarmut	Şabanlar	Ömerli
	Akçakese	Ekmekyemezler	Tekkenişinler	Kayıplar
	Hacıvazlar	Kissalar	Güvercinlik	Safalı
	Düğmeciler	güvercinlik	Yağcılar/Kırkarmut	Sepetçi

- Manavlarda Haremlik-Selamlık usulü yoktur: Kandıra ve İzmit'in manav köylerinde haremlik-selamlık usulü yoktur. Kadınlar örtülü olmak kaydıyla her mekâna girebilir, her erkekle görüşebilir, aynı ortamı paylaşabilir; birlikte çalışabilir, aynı sofraya oturabilir, birlikte sohbet edebilir ancak kalabalık olma durumunda kendiliğinden erkekler bir tarafa kadınlar diğer tarafa geçer.

- Evler iki katlıdır. Alt katta ahır, anbar gibi mekanlar vardır. Üst kat, ailenin yaşam alanı odalar ve anbarlardan oluşmaktadır. Odalardan birisi "içe=içeri" adı verilen odadır. Ev halkının yemek yediği, oturup kalktığı, köy içinden gelenlerle oturduğu yerdir. Ayrıca kadınların ve erkeklerin kabul edildiği ayrı ayrı odalar yoktur. Özellikle köy içinden gelen misafirler demedim. Köy içinden gelenler misafir kabul edilmez. Köy içinden gelen kimseler kapıyı çalmadan hatta seslenmeden bu odaya girebilirler. Hane halkı da bu durumu bildiği için sokakta evinin önünde nasıl giyiniyorsa öyle giyimlidir. Hane halkı ancak kendi özel odalarında serbest kıyafet giyebilir. Misafir köy dışından gelen kimselerdir. Onlar için ayrıca misafir odası açılır.

- Manav evleri birim düzenlemesinde göçebelikten yerleşik hayata geçişin izlerini görmek mümkündür. Yeni yerleşik hayata geçen Yörük evlerinde tuvalet evin dışındadır. Manav evlerinde ise tuvalet yanlık adı verilen eve bitişik inşa edilmiş bir mekanda çözüme kavuşmuştur.

Manav köyleri birbirine çok yakın birimlerden oluşur. Birkaç köy mahalle birleşip divan adını alır.²⁸ Manav köyleri birbirine çok yakın olduğu gibi evler de birbirine çok yakındır. Manav köyünün sokağı bitişik nizam olmayan kasaba sokağından farksızdır.

- İnanış biçimleri: Kandıra köylerindeki inanış biçimlerinde eski Türk inanışlarının izlerini görmek mümkündür:

"Çocuk sahibi olmak amacıyla Kandıra'da Akçakoca'nın mezarının bulunduğu Baba Tepesi'ne, Bağıranlı'da bir mezar ve başında ulu bir ağacın olduğu Tekke'ye, Antaplı'da kutsiyetine inanılan Akpınar'a gitmek, oralardan su ve toprak almak ağaç ve çalılara bez bağlamak yaygın bir rittir."²⁹

"Türk Şamanizmi İslamiyet'ten sonra da Anadolu'da İslami bir görünüşle varlığını sürdürmüştür. Türbelere kutlu ağaçlara giderek çalılara paçavralar bağlamak yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı ve onlara tapınışla ilgilidir. Kırgızlarda Şamanizm devrinden kalma mukaddes ağaçlar, ataların ve büyük şamanların mezarları İslamlaştırılmış ve evliyaların türbeleri olmuştur."³⁰

28 Tarihçilerin yaptıkları çalışmalara göre divan; bazen nahiyenin karşılığı, bazen köy ile nahiyeye arasındaki bir idarî birim, bazen de malî mevzuatla ilgili bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek yaptıkları saha araştırmaları, gerekse tarihçilerin bu verilerinden yararlanan bazı coğrafyacılar da divanların geçmişte kullanılan fakat bugün kullanılmayan ve günümüzde muhtarlığın karşılığı olan bir idarî sistem olduğunu kabul etmektedirler. (Cevdet Yılmaz, *Türkiye'de Tarihçiler ve Coğrafyacılar Tarafından Farklı Anlamalarda Kullanılan Bir Terim: Divan*).

29 Altun, 2004, s. 103.

30 Altun, s.103, (Inan, 1986, s. 168'den).

- Dil özellikleri: “Kocaeli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Doç Dr. Kenan Acar, Manavların konuşma özellikleri ile ilgili olarak pek çok şey söylenebileceğini ifade ettiği yazısında şu özellikleri zikretmektedir:

“- Bu Türk topluluğunun ağızında mevcut olan (ng) ve (ny) sesleri Türkçe’nin karakteristik seslerindedir.

- Manav Türkmen ağızlarının bir bölümünde bugün Moldavya’da yaşayan Oğuz kökenli Gagauz Türkçesinde ve bizim Rumeli ağızlarımızda gördüğümüz yuvarlak ünlü daralmalarına rastlanır. İlk hecedeki “o”lar “u”, “ö”ler “ü”ye dönüşür.

- Kelime başı “k”ları tam bir Oğuz özelliği olarak ötümlleşip “g” olduğu görülür.”³¹

Ekonomik hayat: Kandıra köylüsünün ekonomisinde “keten” baş sıradadır. Kuduk bezinden kefen bezine her şey keten bezindedir. Keten tohumu yağı; bezir, Kandıralı’nın yemeklik yağıdır. Kandıra ve çevresinde keten dokuma tekniği ve ürünleri ile tamamen kendine has özellikler taşır. Manav evlerinde odalar haricinde hayat kısmında tavan olmaması süpürgelik, mısır gibi çok yer kaplayan ancak hafif olan ürünlerin depolandığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düzenleme Kocaeli ve Kandıra bölgesine has uygulamadır. Karşılaştırma olarak Adapazarı’nın Geyve Taraklı Manavlarının mimarisine baktığımızda onların da alt katı ahır olarak kullanılan iki katlı evler yaptıklarını ancak evin üst katının odaları haricinde kalan kesimlerinin de tavanlandığını görmekteyiz. Kandıra köylüsünün üretim tarzı ve ürünleri Kandıra köy mimarisinin şekillenmesine de katkıda bulunmuştur. Bölgede ipekböcekçiliği yapıldığından evlerin ikinci kat sofaları olabildiğince geniş ve havadar tutulmuştur.

Manav genel bir terim olmakla birlikte Batı Anadolu’da Manav olarak kendini tanımlayan Türkmen topluluklarının kültürleri genel hatları ile aynıdır. Ancak bölgeler, vilayetler, kazalar hatta köyler arasında bazı biçim farklılıkları söz konusudur. Kandıra kazasında ağız farklılığını görmek mümkündür. Tekkeşişinler Köyü’nde “tarla” denirken, Kaymas Erikli’de “talla” denmektedir.³²

Giyimde Taşköprü Kazası ile farklılıklar vardır. “Taşköprü’de kadınlar Kandıra’dan farklı olarak başlarında keçe fes kullanmazlar, Kadınlar kandıra’da keçe fes üzerine “örtme”, giyerlerken Taşköprü’de fes kullanılmayıp sadece “bürme” takılır.³³ Kadınların ayaklarına giydikleri şalvar Kandıra içinde farklı biçimlerde. Kandıra’nın Doğusundaki köylerde kadın şalvarlarının ağları daha aşağıda iken Akçaova’ya doğru Batı yönünde gidildiğinde Şalvar ağları kısalmaktadır. Kadınlar bu durumda şalvarlarının üstlerine uzunluğu dizlere kadar inen siyah “yeldirme” giyerler. Bu kıyafet Batı’ya doğru İstanbul köyleri dâhil devam eder.

Sözün sonu; Kocaeli ve Kandıra Osmanlı devletinin küçülmesine paralel olarak birçok iç ve dış göç almıştır. Göçle gelen her yeni unsur Kocaeli ve Kandıra kültürüne bir şeyler katarak Anadolu Türklüğünün şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Bu bölgede şekillenen yeni kültür manav kültürü olarak adlandırılmış ve günümüzde Türklükle özdeş bir terim haline gelmiştir.

Onların gönüllerinde en temiz sevgiyi, onların sofralarında en güzel aşı bulursunuz, onların yüzlerinde en temiz gülümsemeyi bulursunuz, Onların dillerinde en duru, en temiz en içten Türkçe’yi bulursunuz. 381 Numaralı Şeriyye Sicili’nin 22 no’lu tereke kaydında karşılaştığım şu ifadeler üzerinde değerlendirme yapmayı sizin dilinize bırakıyorum:

31 Kenan Acar, “Kuzey-Batı Anadolu Manav Türkmen Ağızları Üzerine Birkaç Not”, *SAU Fen-Edebiyat Dergisi*, Sayı 2 s. 1-7.

32 Kaynak Kişiler: K.Erikli, Mehmet Yılman, Tekkeşişinler; İsmail Dursun.

33 Kerem Çolak, 2006, s. 451.

“sarı kız ma’a malak, güllü kız ma’a malak, iyi kız ma’a malak, solgun kız ma’a malak, palak kız ma’a malak, güzel kız ma’a malak”³⁴

Ben burada Türkiye’deki herhangi bir etnik gurubu anlatmadım. Anadolu Türklüğünün Kandıra’daki yansımasından söz ettim. Manavlar üzerine yapılacak her çalışma aynı zamanda Anadolu Türklüğüne bir hizmet olacaktır. Hepinizi Kandıra Manavları adına Kandıra’nın herhangi bir evine misafir olmaya davet ediyorum.

Kandıra manavı anlaşılmaz sofrasına oturmadıkça.

Kandıra’nın genel görünümü. (1950) (KBB Arşivi)

Kandıra CHP Merkez Bucak Kongresi Delegeleri bir hatıra fotoğrafı çektirirlerken. (1947) (KBB Arşivi)

34 Fatih Kızılorman, 381 Numaralı Şerhiye Siciline Göre (1885-1893) Kandıra Kazası Şeyhler (Kaynarca) Nahiyesi’nde İctimai, İktisadi ve İdari Hayat, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006, s. 115.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BOA. İ.DH.1328.S.9/13
- BOA. A.MKT.MHM. 227/95 1277-Z-11
- NFS.d 583
- TD. 436 105/106
- 381 no'lu Kandıra Şerhiyye Sicili (1885-1893)

Araştırma Eserler

- Cahen, Claude, *Anadolu'da Türkler*, İstanbul 1979.
- Türkoğan, Orhan, *Etnik Sosyoloji*, İstanbul 1997.
- Acar, Kenan, "Kuzey-Bati Anadolu Manav Türkmen Ağızları Üzerine Birkaç Not", *SAU Fen-Edebiyat Dergisi*, Sayı 2 s. 1-7.
- Narin, Resul, Enver Konukçu; *Serdivan Tarihi*, İstanbul 2013.
- Konukçu, Enver, *Hendek Tarihten Sayfalar*, Hendek 2010.
- Halaçoğlu, Yusuf, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, 6. Cilt. TTK Yayınları.
- Makal, Tahir Kutsi, *Anadolu'da Türk Mührü*, İstanbul 1976.
- Yılmaz, Cevdet, "Türkiye'de Tarihçiler ve Coğrafyacılar Tarafından Farklı Anlamalarda Kullanılan Bir Terim: Divan", historystudies.net
- Ortaylı, İlber, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Ankara 2011.
- Çolak, Kerem, "Kocaeli Taşköprü'de Giyim Kuşam", *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 20-22 Nisan 2006.
- Altun, Işıl, *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*, Kocaeli 2007.
- Güneş, Ahmet, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıldan XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1994.
- Kızılorman, Fatih, *381 Numaralı Şerhiye Siciline Göre (1885-1893) Kandıra Kazası Şeyhler (Kaynarca) Nahiyesi'nde İctimai, İktisadi ve İdari Hayat*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2006.

Kaynak Kişiler:

- Mehmet Yılman, 1937 Kocaeli Kandıra K.Erikli Köyü
- İsmail Dursun, 1948 Kocaeli Kandıra Tekkeşişinler Köyü
- Mustafa Esen, 1945 Kocaeli Kandıra Esentepe Köyü
- Mustafa Bakkal, 1952 Kocaeli Kandıra Merkez
- Fatma Arı, 1932 Kocaeli Kandıra K. Erikli Köyü
- Ramazan Nergis Çendirođlu, 1978, Kandıra Yukarı Kumlu Köyü